

VOLWASSENENEDUCATIE
Een randgebied tussen onderwijs en
vorming

volwassenen educatie

In het themanummer over volwasseneneducatie (VE) (Moer 1981/3) werd geopperd een stroom aan volwasseneneducatie te wijden op een volgend VON-gres. Dat is dan nu gebeurd.

Het is een bewijs voor de bekommernis van de VON voor wie minder kans (gehad) hebben. Als moedertaalonderwijsgevend en voelen VON-mensen zich tevens betrokken bij alfabetiseren en taalachterstand inhalen. De VON wil mee de oorzaken ervan helpen zoeken en ook middelen om die oorzaken te voorkomen. Voor de VON staat, zoals bekend, emanciperend werken en maatschappelijk weerbaar maken voorop in het onderwijs. Ook in het vormingswerk, meer bepaald in de volwasseneneducatie, werken begeleiders vanuit deze visie.

Daarom werd de stroom VE niet begeleid door onderwijsmensen maar door vormingswerkers, namelijk Ton Remmers van de Volkshogeschool Diependaal, en Annie Van der Heide van de Stichting Plaatselijk Vormings- en Ontwikkelingswerk in Deventer.

Eén van de deelnemers, Dora Smeesters, ging op interview naar Deventer. Daar sprak zij behalve met Ton en Annie ook met Anita Bruyns van de Volkshogeschool Diependaal in Markelo. In het hier volgende artikel leest u de weerslag van dit gesprek. Het gaat om de specifieke aard van de VE en over de mensen die ermee te maken hebben. Daarna lichten we de algemene visie toe en enkele mogelijkheden voor een methodische aanpak. We stofferen dit met voorbeelden uit de praktijk, zoals ze op de conferentie behandeld werden.

Doch vooraf iets over de stroom op die conferentie zelf.

De conferentiestroom VE

Met een vrij kleine groep (10 deelnemers, 2 begeleiders) werd er intens gewerkt.

Enkele mensen zijn werkzaam in het alfabetiseringswerk. Er is iemand uit de dag-mavo, iemand loopt stage in een Open-Schoolproject, er is iemand uit het Belgische TKO (Tweede Kans On-

derwijs, een project tussen Open School en dag- of avond-mavo). En nogal wat deelnemers zijn verantwoordelijk voor de opleiding van begeleiders. Ondanks de kleine groep zijn er dus wel heel veel vormen van het volwassenenonderwijs vertegenwoordigd.

Hun achtergrond? Eén is gestart als vrijwilligster, anderen zijn dat nog steeds. Een paar hebben een onderwijsersopleiding gehad. Eén heeft filosofie gestudeerd, enkelen hebben Nederlands als vak. Enkele anderen zijn welzijnswerkers.

Bij het optekenen van problemen uit de praktijk bleek al dadelijk dat problemen uit de meest diverse vormen van VE toch onder één noemer te brengen zijn: VE heeft meer te maken met vorming dan met onderwijs.

We konden door middel van een oefening ervaren hoe het is om als analfabeet met een geschreven tekst geconfronteerd te worden, en hoe het is om als lesgever met zo'n situatie om te gaan.

Verder werden er onderwerpen vanuit de ervaring omgezet in lesmateriaal. In de besprekingen konden we onze visie herzien en verdiepen: het werd voor velen een herbezinning.

Op woensdagnamiddag kwamen deelnemers van andere stromen hun licht opsteken in de stroom VE. Met hun vragen gaven ze vaak blijk van een grote onwetendheid met de aard en de problemen van dit onderwijs.

Volwasseneneducatie, een specifiek soort onderwijs?

— Eerst en vooral gaat het hier om *onderwijs aan volwassenen* en niet aan kinderen. Dat betekent dat het hier gaat om mensen die een berg ervaringen achter zich hebben. Dat hebben kinderen natuurlijk ook en daar wordt blijkbaar al te weinig rekening mee gehouden. Freinet-werkers tonen overigens dat het anders kan.¹ Maar de ervaringen van volwassenen hebben hun denken en doen volledig gevormd. Je kunt dus niet aankomen met onderwerpen die ver buiten hun ervaringen liggen. Later bij de behandeling van de methode komen we hierop terug.

— Deze cursisten zijn ook niet verplicht naar school te gaan: hun schoolplicht ligt ver achter hen. Ze moeten dus graag komen, anders vinden ze gauw andere zinnvollere of interessantere bezigheden of verplichtingen.

— Maar deze volwassenen zijn dan ook gemotiveerder: ze weten dat ze iets bepaalds willen be-

reiken. De moeilijke drempel hebben ze al overschreden: die om te beginnen.

Soms hebben ze wel problemen vanuit hun gezin of hun werksituatie, maar meestal worden ze juist door hun omgeving gestimuleerd. Daarenboven hebben ze een grote keuzemogelijkheid: er zijn dag- en avondcursussen, er zijn cursussen van kortere en van langere duur, er zijn zwaardere en minder zware lespakketten. Ieder kan wel iets naar zijn gading en mogelijkheden vinden!

Bij VE *betekent educatie vorming* en niet onderwijs, althans niet in de eerste plaats.

En toch!

Wie één uurtje les komt halen, heeft weinig aandacht voor anderen. De groepsvorming, zo noodzakelijk voor emancipatorisch onderwijs, komt dan in het gedrang.

Wie naar de mavo gaat, komt vaak meer in een traditioneel schools patroon terecht. Er wordt vakgericht gewerkt. Deze vakken worden dan door vakleraren gegeven, die ook lesgeven aan kinderen van hetzelfde schooltype, bijvoorbeeld mavo/havo.

In deze beide gevallen verliest de VE haar specifieke karakter. Hier zijn dan ook meer uitvallers dan bijvoorbeeld in de Open-Schoolprojecten, die vaak uit vrouwengroepen en/of uit het vormingswerk gegroeid zijn. In de mavo zijn er 60-70 procent uitvallers, in de Open School (OS) slechts 5-10 procent! Dat in de OS vakoverschrijdend, dus thematisch gewerkt wordt kan dit succes verklaren.

Een ander voorbeeld maakt het belang van een vormingsaanpak duidelijk. Het Open-School-Introductieproject leidt cursisten op tot niveau tweede klas mavo, maar in wezen kunnen ze reeds verder omdat ze beter voor zichzelf kunnen uitmaken wat ze nodig hebben en hoe ze dat willen. Ze leerden hun grenzen beter kennen en welke vaardigheden ze eigenlijk beheers(t)en.²

Alfabetisering hoort volkomen bij VE: ook hier gaat het om volwassenen, ook hier gaat het eerder om vorming dan om technische vaardigheden. Alfabetiseringsprojecten zijn eigenlijk uit Open-Schoolgroepen ontstaan. Toen die startten, bleek al spoedig dat sommige mensen niet konden lezen en schrijven. Hun probleem moest dus apart aangepakt worden en zo ontstonden alfabetiseringsprojecten (ALF).

Maar eigenlijk is er geen wezenlijk verschil tussen

ALF- en andere VE-groepen. In beide gevallen gaan de begeleiders uit van de leefwereld, de ervaring, de belangstelling van de cursisten zelf, in beide gevallen is de motivering de belangrijkste drijfveer voor de methode. Daarover later echter meer. In beide gevallen zijn de doelstellingen in de eerste plaats het versterken of opwekken van zelfbewustzijn, zelfvertrouwen en weerbaarheid. Maar het gaat hier om mensen met een specifiek probleem, namelijk mensen die niet kunnen lezen of schrijven of die alleen maar opgescheept zitten met een vooroordeel tegenover zichzelf: ze denken alleen maar dat ze niet kunnen lezen of schrijven.

De oorzaken hiervoor liggen meestal op school: de manier waarop ze leerden lezen, de manier waarop de school deze kinderen terzijde geschoven heeft. Dat heeft deze mensen vaak getekend voor hun verdere leven. Slechts in weinige gevallen kunnen ze écht niet lezen of zijn ze niet in staat te leren lezen. Zodra ze gemotiveerd zijn en anderen vertrouwen hebben in hun kunde, vervalt hun angst en daarmee hun onkunde (zie ook 1).

Vaak denken buitenstaanders dat analfabeten alleen bij buitenlanders te vinden zijn. Dat hun eigen landgenoten analfabeet zijn, lijkt hun meer dan onwaarschijnlijk, ja het is ongeloofwaardig. Toch is het waar!

Niet alleen de leerlingen zijn anders dan in de gewone school. De begeleiders zijn hier *geen leraren* (ook al hebben ze de opleiding er soms wel voor) *maar vormingswerkers*. Er bestaan extra opleidingen voor VE-begeleiders.

Je zou kunnen denken dat kennis van aanvaardbaar lezen bijvoorbeeld noodzakelijk is. Dat is echt niet waar. Een vooropleiding tot onderwijzer(es) is vaak remmend. Wie uit het traditioneel onderwijs komt moet zijn/haar mentaliteit grondig herzien, zijn/haar taakstelling overdenken. Zo iemand verlegt het accent van onderwijsgevende naar begeleider van volwassen mensen.

Het belangrijkste is het contact tussen begeleider en cursist(en), een grote dosis mensenkennis en een grote openheid ten aanzien van de inbreng van cursisten. Het vraagt namelijk een heel speciale mentaliteit om je als een begeleider op te stellen en wel zo dat de cursisten eigenlijk alles zélf bepalen. Begeleiders moeten dus niet hebben leren onderwijzen, want het traditionele schoolse onderwijs heeft immers voor velen gefaald. Bege-

leiders moeten mensen zijn die deze strakke onderwijsaanpak van de baan willen schuiven. In ieder geval moeten zij bereid en geschikt zijn om steeds nieuwe en andere werkvormen te zoeken. Begeleiding heeft alles te maken met de visie van waaruit je werkt!

Visie

Zoals uit het vorige blijkt heeft VE alles te maken met emanciperen en de wil tot emanciperen. Het belangrijkste hierbij is dat de cursisten zelf hun doelstellingen bepalen. En ook geven ze aan op welke manier ze willen leren. Dit is immers het enige middel om zelfvertrouwen en zelfbewustzijn te bevorderen. Zo schep je voorwaarden tot persoonlijkheidsontplooiing en maatschappelijke weerbaarheid.

Dat dit op moeilijkheden stuit ligt voor de hand. De cursisten hebben een beeld van de school van vroeger. Ze menen veelal dat leerstof en kennis hét belangrijkste zijn. Dat verbinden ze immers met slagen in het maatschappelijk leven en met macht. Daarenboven verwachten ze voor de klas de alleswetende en allesregelende juf. Ze verwachten schoolboeken en 'zeg het nu maar!'. Maar als blijkt dat ze zélf mogen zeggen wat en hoe, en ook dat ze het samen mogen doen, dan is dat wel een opluchting! Ze hebben immers nare schoolervaringen.

Turkse vrouwen en woonwagenvrouwen, die vaak geen enkele schoolervaring hebben, en dus ook geen nare, zijn dan ook moeilijker af te brengen van het nog vaak algemeen levende traditionele schoolbeeld.

Toch blijven bij allen de traditionele opvattingen doorwerken. Ze vonden de les wel leuk 'maar we hebben niets geleerd!'. Dan moet de begeleider blijven doorvragen in de evaluatie en tussendoor, tot ze doorhebben dat ze wel degelijk iets geleerd hebben. Dat ze iets kunnen doen met wat ze geleerd hebben, is heel belangrijk. Het is een hele kunst de cursisten tot dat inzicht te brengen.

Vragen cursisten naar spellingregels, dan wordt aan spelling gedaan. Het zou fout zijn niet uit te gaan van de nood aan technische vaardigheden. Je gaat gewoon aan het werk, aansluitend bij de vraag naar spelling. Maar in dat proces zie je andere nieuwe vragen opduiken naar andere dingen waarmee je opnieuw kunt beginnen.

Er zijn zoveel mogelijkheden van aanpakken als

er relaties zijn tussen begeleider en cursist. Maar binnen deze stelling stelt de begeleider altijd wel vragen: Waarom vind je dat nodig? Waarvoor wil je dit eigenlijk leren? De begeleider is dus wel degelijk bezig met de eigenlijke vraag die achter deze vragen schuilt.

Ook kan de begeleider verschillende mogelijkheden aanbieden en daaruit moeten cursisten dan een keuze maken. Alles moet uit de cursist komen, maar niet te allen prijze! De integere begeleider gaat daar soepel mee om, hij stuurt het tempo bij en is zich ervan bewust dat inzicht soms iets later komt. Maar zeker is het dat het inzicht in het waarom van deze technische vaardigheden belangrijker is dan de technische vaardigheden zelf.

Natuurlijk heeft de begeleider invloed en zal hij/zij beïnvloeden. Hij heeft immers net als de andere groepsleden een inbreng. Daarenboven kan hij mensen op uitspraken binden, zodat ze gedwongen worden een mening te uiten. Of er ontstaat een confrontatie van gedachten binnen in de groep, eventueel gestimuleerd door en met de hulp van de begeleider. Dat is geen manipuleren maar provoceren. Hoe lang kan je ze provoceren, zonder dat ze weggelopen? Dat is moeilijk te zeggen en hangt van het moment af.

Hoe dan ook: een begeleider komt uit voor zijn mening en verdoezelt zijn eigen inzichten niet.

Methode

Voor VE is geen bestaande methode geschikt of te maken!

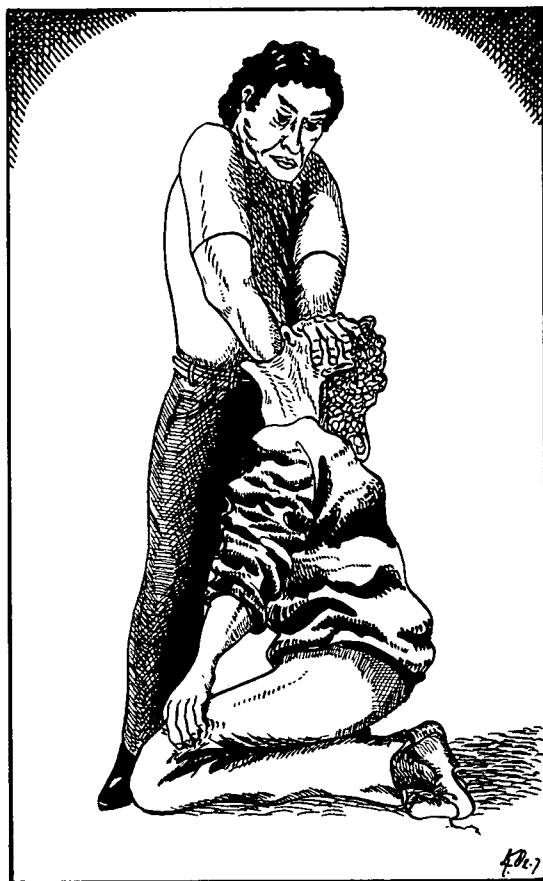
Toch gingen we op zoek naar enkele tendenzen.

Materiaal

'Wat kies ik als lesmateriaal?' blijft een dringende vraag voor de begeleider. Twee voorbeelden die op de conferentie behandeld werden, kunnen het voor de hand liggende antwoord 'je vindt *materiaal bij de cursisten*' illustreren.

Ervaringsgericht leren

Een deelnemer vertelde over zijn lees- en schrijfgroep in Leuven. Sommigen onder zijn cursisten werken in het hoogseizoen soms tot 12 uur 's nachts in de witloofteelt. Ze constateren dat het witloof op de markt de som opbrengt van 35 fr. het kilo terwijl het in de winkel 110 fr. kost. Deze gegevens leidden naar kritisch onderzoek

'Alles moet uit de cursist komen ...'

van deze situatie en kunnen aanleiding geven tot algemeen kritisch onderzoek, tot discussie én tot kennis van maatschappelijke verhoudingen.

Of je een inbreng hebt met een vraag als 'Wie wordt daar nu beter van?' of met 'Hoe komt dat?' hangt af van de persoonlijke visie van de begeleider en van zijn relatie met de cursist. Hij/zij is de mens die moet kunnen uitmaken welke vraag ten opzichte van deze cursisten en op dit ogenblik het best is. Hoofdzaak blijft dat je niet tracht te verdoezelen wat je eigen mening is. Dit zou je *ervaringsgericht leren* kunnen noemen.

Individualiserend leren; differentiatie

Komt uit de cursisten de vraag 'Hoe moet ik omgaan met zintekens?', dan kun je tewerk gaan zoals voorgesteld in een werkgroepje op de conferentie.

Je kiest een tekst van de cursist die de vraag stel-

de of je kiest er zelf een voor die persoon, een tekst die interessant en niet bedreigend is. Je laat die tekst kopiëren, één keer met komma's en één keer zonder. Dan laat je hem lezen: wat leest nu het gemakkelijkst?

Daarna laat je zelf een tekst zoeken waar veel komma's in voorkomen en één zonder komma's. Daar heb je dan een gesprek over. Het doel van het gesprek is duidelijk te ondervinden wat de functie van komma's is: leesbaarheid van een tekst.

Dan laat je zelf een tekst opstellen en aan de hand daarvan geef je algemene regels voor het plaatsen van komma's.

Het gaat hier om een individuele leervraag, die dan ook *individualiserend* behandeld wordt. In de nabespreking op de conferentie werd geopperd dat vaak andere cursisten met dezelfde problemen zitten.

Een ander belangrijk punt ter herinnering: we zoeken samen met de cursist(en) naar de eigenlijke vraag die achter deze technische vraag schuilt.

Thematisch werken

Thematisch werken is dus typisch én noodzakelijk in de VE. Gebeurt het niet, zoals vaak in de mavo's, dan verliest de VE haar specifiek karakter.

Zoals alle lesmateriaal worden de thema's aangeleerd door de cursisten. Ruiten zemen, voetbal, mode kan belangrijk zijn voor de cursisten. De begeleiding bestaat erin verder door te vragen, het oorspronkelijk lesmateriaal uit te breiden naar een thema met grotere maatschappelijke relevantie. Je kunt starten bij mode of ruiten en uitkomen bij economische problemen of milieuvervuiling.

Eigenlijk kan elk onderwerp als uitgangspunt dienen.

Conclusie

Herhaaldelijk hebben de woordvoerders aangetoond dat VE in de eerste plaats gericht is op vorming en pas in de tweede op onderwijs. Het gaat dus om persoonlijke ontplooiing van mensen die hun eigen noden, behoeften leren kennen en er wat aan willen doen. Het gaat slechts in tweede instantie om vaardigheden en kennis.

Wél heeft het alles te maken met maatschappelijke weerbaarheid. De stroombegeleiders hebben

de ervaring dat cursisten via deze directe, onderzoekende aanpak weerbaarder zijn geworden, in de eerste plaats binnen hun eigen kring, maar ook ten opzichte van de maatschappij.

Het lijkt een kwalijke zaak te pleiten voor Algemene Vorming eerder dan voor technische vaardigheden, kennis en kunde. Voor de enkeling is algemene vorming vaak een luxe-artikel waarmee hij zich goed en gezellig kan voelen, maar ook vrijblijvend ten opzichte van de maatschappij. In het bedrijfsleven wordt algemene vorming gemakkelijk getolereerd omdat werknemers daardoor beter functioneren en gemakkelijk kunnen omschakelen in het arbeidsproces.

In onze context is algemene vorming echter méér dan dat: het is een vorming die een open, kritische houding bevordert tegenover zichzelf en tegenover anderen, wat leidt tot zelfbewuster optreden in alle omstandigheden, beginnend met de eigen situatie, maar groeiend naar weerbaarheid en inzichten op maatschappelijk vlak.

Uit de conferentie én uit het gesprek hebben we ook kunnen opmaken hoe belangrijk het is samen te zoeken naar de wezenlijke noden en behoeften, naar de eigenlijke vraag achter de vraag, zonder die eerste vraag echter te negeren of gering te schatten. Vooral mensenkennis kan de begeleider daarbij behulpzaam zijn.

De grote behoefte aan VE bewijst dat het onderwijs in grote mate gefaald heeft. En nog steeds, ondanks de bemoeiingen van een vereniging als de VON en ondanks de vernieuwde inzichten en de pogingen van progressieve leerkrachten, verlaten kinderen het basisonderwijs als analfabeten. De aanpak zoals de VON die voorstaat en ook vele vormingswerkers, kan zeker nuttige aanwijzingen geven om het falen in de toekomst te voorkomen.

Noten

- 1 Zie ook 'Afval en Opstaan' in: *Moer* 1981/3, p. 15.
- 2 Zie ook 'Vrouwen over hun ervaringen' in: *Moer* 1981/3, p. 23.